

Digitaliseret af / Digitised by

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
THE ROYAL LIBRARY

København / Copenhagen

Titel: En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000

Ophav:

Ressourcetype:

Ressourcetype:

Oprindelsesdato: 1970

Emne:Partiprogram, partiprogrammer, program

Opstilling: DA-småtryk. Politik 8

Relateret:

Relateret:

Copyright: Billedet er muligvis beskyttet af loven om ophavsret

En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 3
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 4
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 5
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 6
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 7
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 8
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 9
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 10
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 11
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 12
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 13
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 14
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 15
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 16
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 17
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 18
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 19
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 20
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 21
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 22
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 23
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 24
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 25
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 26
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 27
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 28
En arbejdsvejledning til Frem mod år 2000 29

Ven 19702

En arbejdsvejledning til

**Frem
mod
år ►►► 2000**

År 2000 ligger 30 år fremme. Efter temperament kun 30 år eller hele 30 år fremme. Engang var det næsten en menneskealder. I store dele af verden er det endnu kun et fåtal, der opnår at blive stort ældre. Her – og i de fleste vestlige lande – er det nu mindre end halvdelen af det åremål, en nyfødt i almindelighed kan forvente at leve. Det er et af udviklingens væsentlige træk, at den menneskelige levetid i almindelighed er øget, både her og ude i verden. Derfor øges verdens folketal så stærkt. Men det betyder også, at stadigt flere »nulevende« vil have en direkte interesse i vilkårene for en menneskelig tilværelse 30 år fremme. Det er vor egen tilværelse, det gælder.

Frem mod år 2000 – hvordan vil udviklingen forme sig? Eller rettere: hvordan vil vi forme udviklingen? For i en programdebat kan det ikke være opgaven blot passivt at spørge om, hvordan udviklingen ville være uden en bevidst politisk indsats for at præge dens retning og forløb. For en liberal politik er det ikke nok at registrere og forsvare de tilfældige resultater undervejs, som udviklingen ville bringe, hvis vi ikke »gør noget ved den«. Tværtimod er det en liberal programdebats opgave at udstikke, hvor vi ønsker udviklingen hen, og hvordan vi vil bruge de kommende års muligheder til at nå disse mål.

Frem mod år 2000 vil vi stå med helt andre materielle muligheder end i dag. Men allerede i dag træffes beslutninger, som langt frem vil afgøre, hvordan disse muligheder skal kunne omsættes i et bedre samfund og en bedre tilværelse for mennesker...

Praktiske vink...

Frem mod år 2000 er et debatoplæg. Det er ikke, hverken i indhold eller form, et programforslag. Dets formål er at sætte en debat i gang i Venstres organisationer, blandt Venstres medlemmer og vælgere over hele landet som grundlag for udformning af og stillingtagen til et forslag om revision af Venstres program.

Debatoplægget er langt fra udtømmende for de områder, som vil være med i det endelige programudkast, og derfor heller ikke udtømmende for de emner, som naturligt vil indgå i de kommende måneders programdebat blandt Venstres medlemmer og vælgere.

Som vigtige eksempler på områder, der ikke er med i det foreløbige debatoplæg, kan nævnes en række betydningsfulde erhvervsspørgsmål, boligpolitik, kirkens problemer, familiepolitik, arbejdsmarkedets forhold o. m. a. For debatten om nogle af disse områder kan udgangspunkter evt. hentes i de *Studiepjecer* og supplementer hertil, som Venstres Landsorganisation udgav i 1967/68 på grundlag af forskellige udvalgsrapporter (eks.: Familiepolitik, Erhvervspolitik). For de hovedområder, som i denne første omgang er udeladt, gælder iøvrigt, at der enten er et udvalgsarbejde i gang inden for Venstre, eller der kan ventes en aktuel udvikling, der gør det mindre rimeligt at behandle problemet i et foreløbigt oplæg til et langsigtet program.

Ændret tidsfrist: Hvor arbejdsgrupper og interesserede enkeltpersoner i debatoplægget er opfordret til at indsende ideer og forslag til det videre programarbejde senest den 15. januar 1970, er denne tidsfrist ved senere beslutning ændret, så henvendelser *inden 15. april 1970* vil kunne indgå i overvejelserne omkring udformningen af programforslaget. Det vil dog være en fordel for arbejdet, om henvendelser indsendes tidligst muligt.

Adskillige hundreder arbejdsgrupper er eller vil blive nedsat over hele landet. Som en bistand til arbejdet i disse grupper er denne arbejdsvejledning lavet. Så lidt som selve debatoplægget er den udtømmende.

For hvert afsnit i debatoplægget fremhæver den et par punkter og nævner nogle få spørgsmål — ikke fordi disse punkter og spørgsmål er vigtigere end mange andre, som vil melde sig i debatten om de pågældende afsnit, men alene som eksempler og som mulige startsteder for debatten. Mange andre punkter og spørgsmål kunne med lige så stor ret være fremdraget og vil uden tvivl blive det i arbejdsgruppernes drøftelser.

Derfor vil det være uheldigt, om arbejdsvejledningens eksempler på nogen måde skulle sætte grænser for gruppernes drøftelser eller for de emner, hvorom ideer, forslag og synspunkter indsendes til Venstres Landsorganisation. Det er ikke dens hensigt.

Ud over eksempler i tilknytning til debatoplæggets enkelte afsnit indeholder denne arbejdsvejledning en summarisk redegørelse for nogle hovedtræk i disse års udvikling under titlen: »*Hvad 30 år kan gøre*«. De vurderinger og synspunkter, som uundgåeligt »smutter med« i en sådan redegørelse, står ikke som fastslåede kendsgerninger — tværtimod rejser den undervejs en række spørgsmål. Vi håber imidlertid, at den kan tjene som nyttig baggrund også for debatten om oplæggets enkelte afsnit.

Om supplerende materiale for debatoplægget som helhed skal især henvises til Venstres formands, udenrigsminister *Poul Hartlings oplæg til den politiske debat ved Venstres landsmøde 1969*, som er gengivet i Venstres Månedssblad, 1969, nr. 5.

Indholdsfortegnelse

Frem mod år 2000 (debatoplæggets indlednings-afsnit)	5
Udenrigspolitik	7
Liberal økonomisk politik	9
Kulturpolitik	11
Socialpolitiske målsætninger	13
Uddannelse	15
Hvad 30 år kan gøre	17

Frem mod år 2000 ...

Den tekniske og videnskabelige udvikling tilbyder os allerede i dag muligheder, som — i den takt vi formår at omsætte dem fra laboratorier og tegnestuer til praktisk produktion — gør det muligt at afskaffe materiel mangel. I store dele af verden er mangel på de mest nødvendige goder allerede afskaffet.

Afsnittet tager på denne baggrund de principielle problemer op: hvad betyder denne afskaffelse af materiel mangel for en række sider af vor tilværelse? Nogle af disse spørgsmål tages mere udførligt op i de følgende afsnit, f. eks. i afsnittene om udenrigspolitik og om økonomi, og skal behandles dér. Men meget centrale emner som koncentrationstendenser, økonomisk, politisk, organisatorisk og geografisk, over for individets frihed og trivsel, grundlaget for planlægningen af fremtidens by- og boligsamfund samt valget mellem teknikkens mange muligheder over for konsekvenserne for vore omgivelser og miljø.

● Mange af hverdagens »uskrevne love«, moralske regler og værdinormer for forholdet mellem mennesker i et fællesskab, et samfund har deres praktiske begrundelse i fællesskabets ydre eller materielle vilkår. Ofte er de indlysende forudsætninger for fællesskabets beståen, opsummerede erfaringer om, at det går galt, hvis de ikke følges, at de kan begrænse konflikter mellem fællesskabets individer indbyrdes, eller at de isøvrigt fremmer fællesskabets interesser. Nøjsomhed, lydighed, respekt for »stammens ældste« er et par eksempler blandt samfundets moralske færdselsregler. Vil de friere materielle muligheder og afskaffelsen af mangel på elementære goder som drivkraft for samfundet også ændre disse regler — og hvorfor? Skal lovgivningen søge at formidle eller at hindre sådanne ændringer?

● En række faktorer trak tidligere i retning af, at koncentrere mennesker og erhverv i store byer (transportmidler, samspil mellem flere virksomheder, mulighederne for social og kulturel udfoldelse o. s. v.). Gør disse faktorer sig fortsat gældende i lige mål — eller er der stærkere hensyn, som trækker i anden retning? Hvis resultatet er, at mindre bysamfund er ønskelige, hvad kan og bør det offentlige da gøre for at fremme en sådan udvikling i bydannelsen?

(I forbindelse med dette punkt henvises isøvrigt til Ove Guldbergs pjese »Planlægning i det moderne samfund«, pris 3,40 kr., og til afsnittet om planlægning i pjecen »Hvad mener De om...«, begge udgivet af Venstre i 1967/68).

● Mange betragter folketinget som den part, der overfor ønsker og krav fra eksperter og særinteresser på de enkelte delområder skal repræsentere befolkningens almene ønsker og interesser. Kan man dertil forudsætte, at det enkelte folketingsmedlem skal sætte sig ind i hvert delområdes forhold på linie med dets eksperter — eller skal

han i højere grad repræsentere linie og overblik? Tvinger vælgerforeningernes forventninger om, at deres folketingsmedlem skal kunne besvare næsten ethvert teknisk spørgsmål, folketingsmedlemmet over i ekspertrollen på bekostning af den politiske linieføring?

● Engang hed det: »Del jer efter *anskuelser*«. Er tendensen til at dele sig efter *personer* en så positiv kraft i den politiske udvikling, at det bør tillægges afgørende vægt i udformningen af valgsystemet, at en vælger umiddelbart kan se, hvilket medlem af folketinget han har været med til at vælge?

● Er det en mulig og hensigtsmæssig fremgangsmåde at lægge en afgift på virksomheder, boliger o. s. v. i forhold til deres forurening af omgivelserne og svarende til omkostningerne ved at afbøde skadevirkningerne af forureningen?

(I forbindelse med dette punkt henvises løvrigt til Venstres pjece: *»Mod røg, støj og møj — vigtige punkter i en liberal miljøpolitik*).

Udenrigspolitik

Afsnittet tager udgangspunkter i de givne forudsætninger for dansk udenrigspolitik: vor geografiske placering, vor kulturbaggrund og livsmønstre, vore økonomiske forhold og deres tilknytning til omverdenen, vore politiske værdinormer for forholdet mellem lande og mellem mennesker og samfund. Disse forudsætninger er undergivet udvikling, og afsnittet påviser, hvordan dansk udenrigspolitik før og efter anden verdenskrig er af helt forskellig karakter.

En række hovedproblemer for de kommende års udvikling sammenfattes især i forholdet mellem suverænitæt og gensidigt internationalt fællesskab, nordisk og europæisk samarbejde, dansk sikkerheds- og forsvarspolitik, FN og vort forhold til u-landene.

(I forbindelse med dette afsnit henvises løvrigt til pjecen „Dansk udenrigspolitik“, skrevet af Per Møller, MF, og udgivet af Venstres Landsorganisation, 1969).

● Kunne man forestille sig en verden af fuldt suveræne stater, d. v. s. helt uden gensidige forpligtelser og regler for deres indbyrdes forhold? Kunne man forestille sig det tilsvarende for individer i et samfund? I hvilken udstrækning bør man tilsigte en international retsorden mellem landene indbyrdes, og af hvem og hvorledes skal overholdelsen heraf håndhæves? Skal kun de retsregler gennemføres, som kan accepteres af alle lande og gennemføres for hele jorden — eller bør man inden for grupper af lande gå længere i retning af indbyrdes forpligtende retsregler, selv om andre lande (endnu) ikke vil være med?

● Mellem de nordiske lande er gennem årene udbygget et vidtgående samarbejde på en lang række områder, arbejdsmarked, uddannelse, sociale forhold, en række erhvervsmæssige og teknologiske områder o. s. v., og der forhandles for tiden om en videre udbygning af samarbejdet på disse og andre områder. Et enkelt område rejser i denne henseende særlige problemer, nemlig etableringen af en nordisk toldunion, bl. a. fordi den ville udelukke, når den først var trådt i kraft, at de deltagende lande kunne indgå i en større europæisk toldunion på forskellige tidspunkter. Hvad indebærer egentlig etableringen af en toldunion mellem lande, der i forvejen er medlemmer af samme frihandelsområde? Hvad skulle begrunde, at en toldunion var forudsætning for videre udbygning af det nordiske samarbejde på andre områder? Når man ser udviklingen mellem lande og en enkelt toldunion (Benelux) i Vesteuropa, som hver for sig var større end de nordiske lande tilsammen, er der da grund til at antage, at en isoleret nordisk toldunion ville repræsentere en varig løsning på de nordiske landes markedsproblem — eller at Det europæiske Fællesmarkeds organer eller lande skulle tro på den som sådan, så den kunne tjene som pressionsmiddel ved forhandlinger med disse?

● I 1949 gik Danmark med i NATO's forsvarsfællesskab. Selv om forholdene i Europa har ændret sig meget siden da, har voldsomme begivenheder fra tid til anden mindet om, at sikkerhed ikke er en selvfølge i Europa (Berlin, Ungarn, Tjekkoslaviet), og der er ikke anvist noget virkeligt alternativ til deltagelsen i NATO, når det gælder dansk sikkerhedspolitik. Også NATO er i disse år undergået en udvikling i retning af større vægt på dens funktion som redskab for afspænding. Hvilke konkrete ønsker om ændringer i NATO's politik og opbygning bør vi yderligere fremføre? Hvorledes vil Europas sikkerhed og stabilitet påvirkes af eventuel amerikansk tilbagevenden til »isolationspolitikken«, d. v. s. USA's tilbagetræden fra militære forpligtelser uden for den vestlige halvkugle? I hvilken udstrækning skal NATO kunne intervenere i et medlemslands indre politiske udvikling, hvis denne udvikling anses for uønsket af et flertal af de øvrige medlemslande?

● En udligning af værnepligtens byrder for alle borgere kan f. eks. ske gennem indførelse af egentlig soldaterløn for alle værnepligtige. Den videre nedsættelse af værnepligtstiden vil iøvrigt rejse en række problemer m. h. t. uddannelse af personel til betjening af forsvarets mere komplicerede materiel, ligesom den tekniske udvikling også inden for forsvaret trækker i retning af større krav til personalets specialuddannelse. Allerede i dag anvender forsvaret i betydelig udstrækning kontraktansatte menige. Bør vi ændre den hidtidige værnepligt, så en væsentligt kortere værnepligtstid knyttes til en udbygning og effektivisering af lokalforsvaret (hjemmeværnet), medens de øvrige værn udbygges på højt teknisk plan og bemannes med kontraktansat personel?

● Vil det være realistisk at forvente, at en væsentlig udvidelse af FN's beføjelser kan forenes med, at landene fortsat har én stemme hver uanset deres størrelse?

Liberal økonomisk politik

Den økonomiske politik må indrette sig på, at udviklingen har givet begreber som velstand og menneskelig trivsel en langt bredere og mere sammensat betydning i nutidens end i fortidens samfund. Det er et vigtigt udgangspunkt for dette afsnit, og noget af baggrunden herfor er belyst i afsnittet »Hvad 30 år kan gøre« sidst i denne arbejdsvejledning.

Ud fra dette understreger oplægget, at grundlaget for menneskelig trivsel og velstand skabes i *et samspil mellem privat initiativ og løsning af de fælles opgaver*. Offentlig indsats f. eks. m. h. t. uddannelse, planlægning, fremme af forskning, trafikfaciliteter, sundhedsvæsen o. s. v. er således forudsætningen for, at de private virksomheder kan løse deres del af opgaverne.

● Kommunerne er led i den offentlige struktur og i vigtige henseender undergivet helt andre regler end private erhvervsvirksomheder. Alligevel argumenteres ofte i spørgsmål om lånefinansiering af kommunale investeringsudgifter ud fra rene rentabilitetsbetragtninger. Bør kommuner have samme adgang som private virksomheder til på lånemarkedet at konkurrere om den private opsparing? Eller bør kommunerne som led i den økonomiske politik kunne pålægges pligt til — evt. ledsaget af indbyrdes udligningsmuligheder — at »driftsfinansiere« deres investeringsudgifter, sådan som staten gennem adskillige år har praktiseret?

● I et liberalt samfund er den private ejendomsret beskyttet som et led i den økonomiske mekanik. Som et led i samme mekanik er besiddelsen af ejendomsret ikke beskyttet over for, at udviklingen kan gøre værdien af den enkeltes ejendom mindre, fordi en af ejendomsrettens vigtigste funktioner netop er at bære risiko. Kan en fabriks produkter f. eks. ikke følge med i kvalitetsudviklingen, kan fabrikken tabe i værdi. Viser en slagters varelager sig fordærvet og sundhedsfarligt, kan myndighederne forbyde, at det sælges som menneskeføde, og slagteren lider et tab. I mange år har boligproblemet sikret, at boligudlejere fik »udsolgt« uanset kvaliteten af boligerne. Hvis man tænkte sig, at det offentlige gradvist hævede minimumskravene til kvaliteten af en bolig og dens omgivelser, for at den kunne anses for ikke-sundhedsfarlig — skulle man da yde erstatning til ejerne af de boliger, der faldt under kvalitetskravet? Hvad, hvis kravet gik i retning af væsentligt lavere udnyttelsesgrad af ejendommens grundareal?

● En væsentlig indvending mod en indkomstpolitik, hvor lovgivningsmagten sætter visse rammer for den samlede lønstigning i en periode, er, at den ved en undervurdering af de faktiske muligheder for lønstigning vil medføre utilsigtede fordele for virksomhedernes ejere i form af øget udbytte eller øget kapitalopsamling i virksom-

hederne. Vil det være hensigtsmæssigt at kombinere en indkomstpolitisk ramme med f. eks. medarbejdernes medejendomsret til periodens kapitalopsamling i virksomhederne (ud over visse grænser)?

● I flere af vore nabolande arbejdes i disse år med omlægning af beskatningen med aflastning af de direkte skatter (indkomstskatter) og større vægt på indirekte skatter (først og fremmest moms). Herhjemme øger kildeskattens gennemførelse mulighederne for større tidsmæssig sammenhæng mellem de to sider af en sådan skattemlægning. Bør den gennemføres? Hvor langt — og under hvilke betingelser?

Kulturpolitik

Oplægget knytter kulturpolitikken nært til den udbygning af målsætningen for den økonomiske politik, som findes i afsnittet herom. Analogt med formuleringen deri kan et vigtigt synspunkt i dette afsnit sammenfattes derhen, at kultur *ikke kun* er noget med museer, teatre og skønlitterære bøger, *men også* med udformninger af vore boliger og bysamfund og de muligheder for udfoldelse, de frembyder, med de menneskelige relationer på arbejdspladsen og uden for denne, med den enkeltes frihed og aktive medleven i et fællesskab o. s. v. Der er således også på mange punkter en nær sammenhæng mellem dette afsnit og indledningsafsnittet »Frem mod år 2000...«

Et væsentlig supplement til dette afsnit foreligger med bogen »Kultur 69 — en debatbog«, udgivet af Venstres Landsorganisation (pris 4,50 kr.) på grundlag af Venstres kulturkonference i foråret 1969.

Massemedierne TV og radio er blevet væsentlige kulturpolitiske faktorer i det moderne samfund, og såvel dette afsnit som den nævnte bog beskæftiger sig ret indgående med spørgsmålet om et TV-program 2.

● Særligt for nyhedsformidlingens område har fra mange sider — bl. a. flere TV-medarbejders side — været fremhævet behovet for et selvstændigt TV-2 ved siden af det nuværende TV-1, altså i et særskilt TV-selskab uafhængigt af Danmarks Radio, men undergivet tilsvarende forpligtelser. Når det tillægges særlig vægt med et selvstændigt TV-2, skyldes det bl. a. — som det er blevet udtrykt — at »man skal kunne stole på sine massemediers nyheder«, og da kan det være af betydning med et sammenligningsgrundlag, en »kontrolmulighed«. Normalt stilles der et objektivitetskrav til radio's og TV's nyhedsformidling, men er det nok? (Det store tal af daglige, »objektive« nyheder er så stort, at der også skal vælges mellem dem). Hvad er egentlig målsætningen for radio's og TV's nyhedsformidling. (F. eks. at give et billede af dagens forløb i Danmark og verden omkring os med nyheder »vejet« efter deres betydning — eller at »skabe« nyheder, »sager«)?

● Danmarks nationalscene er traditionelt Det kgl. Teater. I betragtning af tilskuertal kunne man måske sige, at denne status snarere burde tillægges TV-teatret — og hvilke konsekvenser, f. eks. økonomiske, burde dette i givet fald have? Bør statsstøtte til teaterforestillinger evt. betinget af, at TV får ret til at benytte støttede forestillinger?

● Hvilken form og omfang bør det offentlige støtte til kunsthævelse have?

● Det nævnes ofte som et princip, at det offentlige kan bidrage til rammerne, medens individuelt eller lokalt initiativ må sørge for

indholdet i kulturelle aktiviteter. Hvorledes og i hvilket omfang bør kommuner, evt. amtskommuner, bidrage til disse rammer, f.eks. idrætslokaler, møde- og klublokaler, dagcentre for ældre, egnsteatre o. s. v.

● Flere steder i landet har grupper af vel især yngre mennesker etableret kollektiver, storfamilier o.l. Kan det ud fra liberale synspunkter være en lovmæssig opgave at fremme eller hæmme disse menneskers forsøg på at finde sig bedre til rette i andre livsmønstre end de gængse? I hvilket omfang skal et flertal kunne beskære et mindretals ret til selv at vælge sin tilværelses form?

Socialpolitiske målsætninger

Hele debatoplægget »Frem mod år 2000« sigter på en debat om *målsætninger*. Når dette sigte har fået en ekstra understregning ved at være med i overskriften til dette afsnit, hænger det sammen med, at den socialreform, hvis hovedlinier fastlægges, medens Venstres programdebat står på, vil give et helt nyt grundlag for den videre sociale udvikling. Meget af det, vi kender nu, vil socialreformen ændre, og dens gennemførelse vil være et hovedtræk i 70'ernes socialpolitik, og der skal her tillige henvises til *Socialreformkommissions 1. betænkning*, der ventes at foreligge i boghandelen fra ca. 1. december 1969.

Arbejdet med socialreformen voksede frem af Venstres programdebat og vedtagelsen af *Venstres program i 1963*. At denne reform nu føres frem til vedtagelse nu, kan derfor nok ses som en inspiration for debatten om Venstres nye program.

Socialreformen er en rationalisering af hele det apparat, samfundet kan sætte ind til støtte for den person eller familie, der rammes af en social trangsårsag. At forbedre et apparat har her som på andre områder det selvfølgelige formål at gøre det skikket til at løse sine opgaver bedre. Hertil hører også, at socialreformen især styrker de sider af apparatet, der tager sigte på forebyggelse og »helbredelse« i vid forstand af sociale skader samt på den sammenhængende planlægning af indsatsen og anvendelsen af nye metoder.

Den første målsætning er selvsagt gennemførelsen af den skitse-rede socialreform og hertil udbygning af de sociale service- og tjenesteydelser, herunder de sociale institutioner.

Som næste mål opstilles en menneskeliggørelse af socialpolitikken. Trivsel i samfundet er en opgave, som rækker langt ud over socialpolitikken, men socialpolitikken må i trivselssamfund påtage sig en særlig forpligtelse til at bekæmpe *det kolde samfund*, som det bl. a. kommer til udtryk i skranke- og blanketmentalitet, ventetider og lignende tryk mod den menneskelige værdighed.

● Forskellige undersøgelser synes at vise, at nogle erhvervs- og produktionsformer hyppigere end andre ledsages af sygdomme, f. eks. psykiske og psykisk afledte lidelser. Det indebærer selvsagt en belastning af de mennesker, der er beskæftiget under sådanne erhvervs- og produktionsformer, men kan indirekte også medføre betydelige samfundstab. Noget tyder således på, at sygdomshyppigheden for landbrugsfamilier er væsentlig større inden for visse bedriftsstørrelser end inden for andre. Bør det offentlige i sådanne tilfælde søge at lede udviklingen væk fra de »farlige« erhvervs- og produktionsformer?

● Medens det falder naturligt, at en læge kan ordinere meget kostelige lægelige behandlinger, f. eks. på hospital, er socialpraktikeres økonomiske beføjelser normalt meget begrænsede, og sociale behandlinger af enkelttilfælde, der måske kun koster en brøkdel af en lægelig behandling, skal ofte passere flere instanser og afgøres af folkevalgte organer. Hvor langt bør man gå i retning af at »afpolitiser« ordinationen af sociale ydelser — hvorvidt skal folkevalgte organer være med i afgørelsen af enkeltsager, eller skal de i stedet koncentrere sig mere om fastlæggelse af retningslinier m. v. for socialpraktikernes behandling af enkeltsagerne?

● I mange tilfælde står socialpolitikken over for at skulle afveje modgående hensyn. Frygten for, at nogle skal misbruge en social ordning kan således føre til, at ordningen gøres ringere end ellers ønskelig for de mange, som kan få brug for ordningen. Det kan f. eks. gælde dagpenge ved ledighed eller sygdom. Hvor længe den enkelte får behov for dagpenge kan også afhænge af, hvor veludbygget og effektiv behandlingsmuligheder og f. eks. arbejdsformidlingen er — og dette sidste kan tillige øve indflydelse på »misbrugsmulighederne«. Hvor meget er det nødvendigt, at de mange, der virkelig er syge under sygefravær, skal gå ned i forhold til deres normale indtjening af hensyn til de formentlig få, der »pjækker«?

● Socialpolitikken tager traditionelt sigte på mennesker, der er »slået ud af en normal tilværelse«. Men hvad med dem, hvis »normale tilværelse« kan være (næsten) lige så ringe?

● Både for den enkelte og for samfundsøkonomien kan det ofte være bedre at yde et menneske den fornødne (selv ret vidtgående) praktiske bistand, så den pågældende kan klare sig i sit eget hjem, frem for plejehjemsanbringelse. I hvilke retninger er der her især behov for udbygning af bistanden?

● For mange nuværende pensionister lå en stor del af den erhvervsaktive periode i 20'erne og 30'erne, og deres forventninger til pensionisttilværelsen præges måske deraf. Hvilke forventninger til pensionisttilværelsen vil de nu 30—40-årige til sin tid stille — og hvordan må det forventes at påvirke kravene til fremtidens pensionsudvikling?

Uddannelse

Det moderne samfund er og vil i stigende grad blive et *uddannelsessamfund*. Dette er et vigtigt udgangspunkt for dette afsnit af oplægget »Frem mod år 2000«. Heri ligger bl. a., at den tekniske og erhvervsmæssige udvikling gennemgående stiller større krav til produktionsdeltagernes uddannelse end før, at en god almenuddannelse har betydning for menneskets udfoldelse også uden for produktionsdeltagelsen og for dets aktive medleven i samfundet, og at det er med til at selvstændiggøre mennesket.

Der ligger imidlertid også dette, at uddannelse for de færreste i det moderne udviklingssamfund er noget, som »overstås« i de unge år, i den traditionelle »uddannelsesalder«. Et vigtigt træk i det moderne samfund er, at en uddannelses »levetid« gennemgående er blevet kortere — ofte meget kortere — end det spænd af år, et menneske normalt befinder sig i den erhvervsaktive alder.

Derfor bliver tilstedeværelsen af muligheden for omskoling, supplerende uddannelse o. s. v. gennem alle aldre et afgørende led i, at mennesker kan føle tryghed i tilværelsen, og tillige en forudsætning for samfundets almene fremgang. Det må desuden kræve, at de grundlæggende uddannelser ikke blot er afsluttede helheder i sig selv, men også giver et egnet og smidigt grundlag at bygge videre på undervejs.

Uddannelsessystemet spiller samtidigt en meget stor rolle i spørgsmålet om at sikre lige muligheder og rettigheder i samfundet, det være sig på tværs af køn, forældrestatus eller andre faktorer, som i et statisk samfund kan låse mennesker fast i »sociale klasser«.

For folkeskolens vedkommende er det et udgangspunkt for oplægget, at folkeskolens struktur, herunder spørgsmålet om undervisningens længde, for de kommende år *er afgjort* med folketingsbeslutningen i 1969.

(I forbindelse med dette afsnit henvises isøvrigt til bogen »Uddannelsesproblemer«, udgivet af Venstres Landsorganisation i 1968, pris 3 kr.).

● I oplægget skitseres en »forklasse« i stedet for de »børnehaveklasser«, der har været etableret nogle steder. Den skal være et led i folkeskolen, hvilket bl. a. vil sige, at det skal være obligatorisk for kommunerne at tilbyde forklasse for de 6-årige. Hvordan vil man vurdere forslaget, som det er skitseret?

● Det er et hovedtræk i dansk uddannelsespolitik, at selve undervisningen tilbydes gratis, d. v. s. i almindelighed betales via det offentlige. Leveomkostningerne i uddannelsestiden betales for børns vedkommende hovedsageligt af deres forældre, for unge under videregående uddannelse dels af de unge selv, dels af deres forældre og dels via især Ungdommens Uddannelsesfond (staten) i form af lån eller stipendier, og for personer under omskoling overvejende gennem offentlige ydelser (sociale dagpenge, revalideringsstøtte m. v.)

og for personer under supplerende uddannelse ofte af de pågældende selv eller deres arbejdsgiver.

For det første: Forskellen mellem lån og stipendier i forbindelse med den højere uddannelse synes (forudsat regler om eftergivelse af lån, hvis uddannelsen ikke kan gennemføres) ikke knyttet til uddannelsesperioden, men til tiden efter, hvor den højere uddannelse normalt vil have givet den pågældende indkomstmuligheder noget over det almene niveau, og går da ud på: skal den pågældende betale i form af afdrag eller — sammen med andre — i form af skat. Valget kan dog også have vide fordelingspolitiske konsekvenser. Hvordan ønsker man på længere sigt finansieringen af leveomkostningerne under højere uddannelse finansieret?

For det andet: Med den voksende betydning af omskoling og supplerende uddannelse og deres indkorporering i det samlede uddannelsesapparat — hvordan ønsker man leveomkostningerne i uddannelsesperioden for de pågældende finansieret?

● Behovet for en vis bredde i de erhvervsmæssige uddannelser og samtidigt tendenserne til øget specialisering i de enkelte virksomheder rejser en række problemer for lærlingeuddannelserne i deres hidtidige form. Oplægget skitserer det forslag, at lærekontrakterne — i stedet for som nu med den enkelte læremester — sluttet med en fagskole, der så formidler den praktiske del af uddannelsen ved en praktikantordning. Hvorledes vurderes dette forslag?

Hvad 30 år kan gøre

Ikke for
tilbageblikkets
skyld

De fleste vil snarere undervurdere end overvurdere de ændringer, som de kommende 30 år kan bringe. Mange vil endda finde det let-sindigt at overveje, hvad vi vil bruge fremgangen til, før den er skabt. Ofte investerer de samme mennesker tid, arbejde og opsparring i egen uddannelse, virksomhed, bolig o. s. v. med sigte på en fremtid, der rækker endnu længere — og ofte er netop forventningen om fremgang og bedre muligheder med til at sikre, at fremgangen og de bedre muligheder bliver virkelighed.

30 år kan ændre meget — *hvor* meget får vi måske bedst et indtryk af ved at tænke os 30 år tilbage og fra slutningen af 30'erne forsøge at betragte vor egen nutid.

Udadtil: I 1939 var krigen netop brudt ud mellem stormagterne i verdens centrum. Før dengang var Europa verdens centrum, hvor magtens tråde samledes — og hvorfra verdenskrige bredte sig. USA havde endnu ikke påtaget sig en stormagts byrder, men levede endnu i troen på isolationen. Krigen mellem Japan og Kina havde været i adskillige år — men hvem bekymrede sig dog om det udover måske japanerne og kineserne?

Indadtil: Værdien af årsproduktionen her i landet lå omkring 2.000 kr. pr. indbygger. Arbejdsløsheden var i 1938 nået *ned* på 21 procent efter at have været betydeligt højere oppe i løbet af 30'erne. Rundt 30 procent af den erhvervsaktive befolkning var beskæftiget ved landbrug og mindre end 10 procent ved servicevirksomhed, liberale erhverv og administration tilsammen — hvor mange ville mon dengang havde forudset, at dette forhold blot 30 år senere var byttet om?

I slutningen af 30'erne var Danmarks folketal på vej mod 4 millioner — i dag er det tæt ved 5 millioner. Alligevel er *mængden* af den samlede produktion (vi ser bort fra den oppustning af værditallene, som skyldes det højere prisniveau) blevet fordoblet *pr. indbygger*.

Det siger måske ikke alverden i en rekordforvænt tid. Men betragter vi det nuværende produktions- og velstandsniveau som summen af hvert enkelt års små trin opad, så ligger 1938 i denne henseende nøjagtigt midtvejs mellem menneskehedsens første begyndelse engang hinsides stenalderen og i dag.

Hertil kommer, at den større produktion bliver til under omstændigheder, som i al almindelighed er betydeligt *mindre belastende for den enkelte produktionsdeltager*. Den del heraf, der kommer til udtryk i kortere ugentlig arbejdstid og i længere ferier, kan vi måle. Dengang var ugens overenskomstmæssige arbejdstid 48 timer, og netop i 1938 fordobledes den årlige ferie med løn fra 1 til 2 uger.

Når antallet af erhvervsaktive siden er øget med en trediedel, betyder den kortere arbejdstid og den længere ferie, at det antal timer,

1938 — midtvejs
mellem sten-
alderen og nu

Fysisk mindre belastende, men psykisk?

vi tilsammen tilbringer med at producere de flere materielle goder, kun er øget med ca. 15 procent, og at en del af udviklingens muligheder er anvendt til øget fritid. Øget fritid i hvert fald for dem, hvor tiden til transport mellem arbejde og bolig ikke er øget tilsvarende, men det er jo en anden historie (eller måske ikke, fordi det hænger sammen med, hvordan vi tilrettelægger vort samfunds og vore byers udvikling).

Sværere at måle er værdien af, at også arbejdstiden inden for vist alle produktioner er blevet *fysisk* mindre belastende — maskiner har overtaget en stor del af det tunge slæb og meget af det mest monotone arbejde. Men har prisen været større *psykisk* pres for mange, mere stress, mindre fornemmelse af sammenhæng mellem indsats og resultat, masseensomhed og et koldere samfund? Eller er vi blot blevet mere opmærksomme på det psykiske pres, har vi så at sige blot afdækket det, efterhånden som det fysiske pres er mindsket, og vi er nået så langt dermed, at vi også kan sætte ind på at mindske det psykiske pres?

Ændringer med voksende hast, størst i 60'erne

Vort samfund er ændret i en udstrækning, som den, der fra slutningen af 30'erne forsøgte at skue frem, næppe ville have forestillet sig. Og tilmed er ændringerne langt fra sket jævnt over de 30 år, men er sket med stærkt voksende hast.

Ser vi alene på det materielle produktionsresultat, steg produktionen pr. indbygger (og bortset fra prisstigninger) det første tiår mindre end 1 procent om året, det andet tiår med $2\frac{1}{2}$ procent om året og i det sidste tiår med 4 procent pr. år.

Det var selvsagt ikke en stigning, som kom ud af intet. Den kom i nøje samspil med en dybtgående forskydning i befolkningens erhvervsfordeling og i dens ønsker om, hvordan anvendelsen af den øgede materielle velstand skulle fordeles på de forskellige goder. Den, der i slutningen af 30'erne havde hørt, at erhvervsgruppen service, administration og liberale erhverv ville 4-5 doble sin arbejdsstyrke og lægge beslag på rundt en halv million flere beskæftigede i løbet af 30 år, ville uden tvivl have afvist denne tanke: det ville der jo end ikke være plads til inden for den samlede tilgang af erhvervsaktive.

De enkelte erhverv

Det blev der ikke desto mindre plads til. Af flere grunde: *industri og håndværk* $2\frac{1}{2}$ -doblede sin reelle produktion uden at behøve at øge sin procentvise andel af erhvervenes samlede arbejdsstyrke; *landbruget* præsterede at fastholde en halvt så stor procent af en dobbelt så stor samlet produktion i samfundet — altså reelt samme produktion — trods en reduktion af sin andel af den samlede arbejdsstyrke til mindre end en trediedel af 30'ernes procent (i antal beskæftigede en nedgang fra godt en halv million til lidt over 200.000). Selv om *bygge- og anlægsvirksomhed* står noget svagere end de mere konkurrenceprægede produktioner i henseende til produktionsresultater i forhold til den andel af arbejdsstyrken, den lægger beslag på — den har kunnet øge sin andel af produktionen fra 5 til 9 procent, men kun ved at øge sin andel af arbejdsstyrken

**Kvinderne og
arbejdsmarkedet**

fra 7 til 9 procent — så har de *vareproducerende erhverv under ét* stort set kunne fastholde deres andel af den reelle produktion og samtidigt kunne afgive mere end en fjerdedel af sin andel af erhvervenes samlede arbejdsstyrke.

Fuldt så stor rolle har det spillet, at *kvinderne* inden for disse ti år *for alvor har meldt sig på arbejdsmarkedet*. Hvor godt en fjerdedel af erhvervenes arbejdsstyrke (incl. medhjælpende hustruer) i slutningen af 30'erne var kvinder, gjaldt det i slutningen af 60'erne næsten $\frac{2}{5}$. Med henblik på de kommende års udvikling er det nok værd at bemærke, at det især er inden for de store og stærkt voksende funktionær- og tjenestemandsgupper, kvinderne i denne periode har udgjort en voksende del af arbejdsstyrken og endog i 1969 har nået »paritet« med mændene, 50 procent af arbejdsstyrken.

Også her gælder, at udviklingen ikke har været jævn over de 30 år, men egentlig først har taget rigtig fart i 60'erne. Blot fra 1960 til 1969, hvor erhvervenes *mandlige* arbejdsstyrke samlet kun voksede med knapt 2 procent, øgedes den *kvindelige* arbejdsstyrke med godt 34 procent. Overfor tilgangen af kvinder til erhvervenes arbejdsstyrke står først og fremmest en reduktion på en fjerdedel eller med mere end 200.000 af den huslige arbejdsstyrke (husassistenter og alene hjemmearbejdende husmødre).

Ud over disse forskydninger i arbejdsindsatsens fordeling har fremgangen i materielle produktionsmuligheder også været nært forbundet med betydelige ændringer i anvendelsen af disse større muligheder. Det er allerede nævnt, at forholdsvis mere end før er afsat til øget fritid og til lettelser i arbejdets fysiske belastning iøvrigt. Det hænger uden tvivl sammen med, at vi nåede så meget længere i tilfredsstillelsen af de elementære materielle behov, at vi har fået bedre råd til at rette blikket også mod andre goder i tilværelsen — et træk i udviklingen, som nok er værd at have i tankerne, når fremtidens udvikling skal drøftes.

Mon ikke de fleste desuden vil have det indtryk af den løbende politiske debat, at det andet gennemgående træk i anvendelsen af produktionsresultatet er det *offentlige forbrugs* svulmende andel heri? Det offentlige forbrugs andel af den samlede produktion er steget, men nok mindre end de fleste fornemmer, nemlig fra rundt 9 procent af produktionsresultatet i slutningen af 30'erne til ca. 12 procent i slutningen af 60'erne — de 12 procent ganske vist af vor tids dobbelt så store produktionsresultat.

Det *private forbrugs andel* er beskåret fra godt 70 til ca. 62 procent — men også her af et fordoblet produktionsresultat, hvad der dog målt i reelle mængder, d. v. s. bortset fra prisstigninger, betyder, at de 30 år bragte en $1\frac{1}{2}$ —2-dobling af det samlede private forbrug pr. indbygger.

Den post, der stærkere end det offentlige forbrug har gjort indhug i det private forbrugs andel af produktionsresultatet, har været *investeringerne*. Deres andel er i periodens løb øget fra knapt 20 til ca. 30 procent, der med den samtidige vækst i det samlede produk-

**Svulmede
det offentlige
forbrug?**

**Investeringerne
tredoblet**

tionsresultat betyder en *tredobling af investeringernes reelle omfang pr. indbygger*.

Der kan i og for sig ikke være noget overraskende heri. Det større materielle resultat og muligheden for andre goder ved siden af dette er knyttet til, at den menneskelige arbejdsindsats udrustes med stadigt bedre redskaber, maskiner, bygninger, uddannelse og andre i bredeste forstand tekniske hjælpemidler — alt sammen noget, som talmæssigt kommer til udtryk i et forholdsmæssigt voksende behov for investeringer. Ved siden af den gradvise glidning af menneskelig arbejdsindsats i retning af områder, som den tekniske og økonomiske udvikling gør mere givtige (de erhvervsmæssige strukturændringer), er den stadigt bedre udrustning og relevante uddannelse af den menneskelige arbejdskraft (investering i bred forstand) de hovedfaktorer, der har befordret fremgangen.

**At give soen
flæsk**

Investeringerne er således med til at skabe fremgangen, men de lægger samtidigt beslag på en voksende del af dens resultater. Det kan altså have noget tilfælles med »at give soen flæsk« — og prøvestenen på, om det er fornuftigt, må selvsagt være, om der netto kommer mere flæsk ud af det.

På samme vis må prøvestenen på det fornuftige i »at øge investeringerne for at øge produktionen for at øge investeringerne« være, om der samtidigt herudaf kommer øgede muligheder for at tilfredsstille menneskers ønsker og behov, materielt eller gennem en bedre tilværelse iøvrigt, herunder naturligvis også gennem de goder, vi sikrer os via det offentlige. Den 30-års-periode, vi her ser på, har givet »nettoresultat« både gennem øgede forbrugsmuligheder og gennem forbedringer af menneskers vilkår i arbejde og fritid iøvrigt.

**Hvad trak
det offentliges
andel op?**

Også de samlede investeringer kan deles i offentlige og private. Det er bemærkelsesværdigt, at *den offentlige andel af de samlede investeringer* fra slutningen af 30'erne til slutningen af 60'erne kun er steget fra ca. 25 til ca. 28 procent. Selv med en så svagt stigende procentvis andel af henholdsvis samlet forbrug og samlet investering er den offentlige andel af samlet forbrug og investering dog steget noget stærkere i kraft af den øgede vægt på investeringer som helhed, hvor det offentlige procentdel er højere og dermed trækker det offentliges »gennemsnitsprocent« med opad. Dette forhold alene har i løbet af de 30 år trukket det offentliges *andel af forbrug + investeringer* op fra ca. 14 til ca. 20 procent.

Der er imidlertid endnu et par tilføjelser at gøre til denne opdeling i offentlig og privat: *For det første* trækker vi grænsen mellem forbrug og investeringer anderledes, når det drejer sig om de offentlige budgetter, end når vi ser det fra private eller samfundsøkonomiske synspunkter. Blandt det, vi regner til offentligt *forbrug*, er f.eks. »forbrug af undervisning«, d.v.s. benyttelse af hele uddannelsesapparatet, der gerne skulle modsvares af forbedret arbejdsstyrke og dermed fra den enkeltes og samfundets synspunkt mere have karakter af en investering. Den forøgelse af det offent-

**Priserne steg
mere for
offentlige goder**

liges »forbrugsandele«, som tallene foran registrerer, kan derfor meget vel være et udslag af tendensen til øgede investeringer i bredere forstand.

For det andet er opdelingerne foran målt i reelle mængder, d. v. s. opgjort i samme priser for hele perioden, for at få billedet af de reelle forskydninger frem uafhængigt af, at priserne er ændret igennem perioden. Målt som gennemsnit for hele bruttonationalproduktet er prisniveauet i løbet af de 30 år femdoblet, men det er ændret i forskellig takt for forskellige goder. Derfor er de forskellige poster både for periodens begyndelse og slutning optalt i priserne, som gjaldt omkring midtvejs, d. v. s. i 1955.

Da prisstigningerne for de goder, der indgår i det offentlige forbrug, gennemgående har været stærkere end for produktionen i almindelighed, vil den offentlige andel af forbrug + investering i slutningen af 60'erne være større end de 20 procent, når vi gør op i de aktuelle priser, som det sker i de offentlige budgetter. Så kommer vi i stedet op på en offentlig andel heraf på ca. 24 procent. Når prisstigningerne således gennemgående har været større for det forbrug, vi dækker via det offentlige, end for andet forbrug, hænger det sammen med, at en forholdsvis stor del af det, der indgår i det offentlige forbrug, er service- og tjenesteydelser, hvor arbejdslønnen vejer særlig meget, og hvor rationaliseringer ikke har kunnet gennemføres — eller i hvert fald ikke er blevet det — i samme udstrækning som for varefremstilling.

**Overførsler
eksploderede
i 60'erne**

For det tredje består de offentlige budgetter af tre hovedposter: offentligt forbrug, offentlige investeringer og »overførselsindkomster«, hvoraf vi her foreløbigt kun har set på de to førstnævnte poster. Overførselsindkomster er de beløb, som via det offentlige eller via offentlige ordninger, pensioner, sociale kontantsikringer, subsidier og erhvervsstøtte, kontant uddannelsesstøtte o. l. flyttes fra én gruppes private forbrugsmuligheder til en anden gruppes private forbrugsmuligheder. Målt i forhold til den samlede produktion (bruttonationalproduktet) var overførselsindkomsterne i slutningen af 30'erne 6—7 % og synes i slutningen af 50'erne at være faldet til ca. 5 %.

Inden for de seneste 10 år synes der imidlertid at være sket noget i retning af en eksplosion i overførselsindkomsterne på de offentlige budgetter, hvor de er vokset fra de ca. 5 til 10—11 procent af den samlede produktion.

**— men en del
var »bogholderi«**

Mange faktorer kan naturligvis spille ind i denne stigning. En del er formel, som når overførselsindkomsterne ved overgang til kildeskat vil stige stærkt, fordi nogle skattemæssige nedslagsregler for pensionister veksles til, at de får en højere pension, men så skal betale skat efter samme regler som alle andre — det er mere praktisk, det sparer en del besvær, men det forhøjer bogholderiets tal for både skatteindtægter og pensionsudgifter og dermed overførselsindkomsterne. Tilsvarende, når børnetilskud udbetales i stedet for at modregnes, før skatterne gøres op — det er simpelthen enklere,

**Flere måder
at tælle
procenter på**

og det sparer administration frem for særregler og modregninger i de enkelte tilfælde, men som sagt: det gør tallene på de offentlige budgetters indtægts- og udgiftsside større og dermed også procenten for det offentliges andel af nationalindkomsten større.

A propos denne procent: lægger man procenterne for det offentliges andele ovenfor sammen, kommer man til 34—35 og ikke til de 41—42, der for tiden bruges i den offentlige debat. Det er et spørgsmål om opgørelsesmåde. Her er de offentlige budgetters slutsum sat i forhold til den samlede produktions markedsværdi (»bruttonationalproduktet«) — andre sætter den i forhold til »nationalindkomsten«, der er noget mindre — deraf den større procent for det offentliges andel (forskellen er »reparationer og vedligeholdelse«, der trækkes fra bruttonationalproduktet for at komme til nationalindkomsten, men da også de offentlige budgetter indeholder reparationer og vedligeholdelse, er det nok så rigtigt at have dem med på begge sider). Men det er naturligvis en teknisk detalje.

**Sikkerheds-
nettet, når anden
indsats svigter**

En anden faktor bag væksten i overførselsindkomster kan være, at de på nogle områder, f. eks. inden for socialpolitikken, er sikkerhedsnettet, hvor andre offentlige foranstaltninger svigter. Er f. eks. revalideringen ikke effektiv nok, falder måske nogle få mere end nødvendigt tilbage på overførselsindkomst i form af invalidepension. Eller er der ventetid på en nødvendig sygebehandling, må overførselsindkomst i form af flere dagpenge udfylde ventetiden. Er omskoling ikke tilstrækkeligt udbygget, sker det, at nogle mennesker, der presses ud af deres hidtidige beskæftigelse, må henvises til arbejdsløshedsdagpenge eller anden overførselsindkomst længere end ellers fornødent. Hertil kommer, at det ofte vil stille større krav til det offentliges planlægning at udbygge behandlings-, service- og omskolingstilbud end at øge overførselsindkomsterne — også i tilfælde hvor det sidste ikke på længere sigt er hverken det bedste eller det billigste.

En tredje faktor kan være den enkle, at en række sociale ydelser i årene forud var sakket agterud, som deres faldende procent antyder, og at samfundet nåede et velstandsniveau, hvor det også følte at have råd til at løfte de svageste grupper med op — eller kanhænde, at de pågældende grupper ikke er følt så politisk svage endda?

**Arbejdsåret
en syvendedel
kortere**

Skal vi kort sammenfatte, hvad de forløbne 30 års materielle, d. v. s. tekniske og økonomiske udvikling har bragt os, og hvordan dens muligheder er anvendt, så har den for det første gjort det muligt at afkorte det almindelige »arbejdsår« med ca. en syvendedel — vi har altså fået råd til at afstå fra at udnytte de øgede produktionsmuligheder fuldt ud, også derved, som det andet, at produktionsdeltagelsen i sig selv har kunnet gøres fysisk mindre belastende (denne post er næppe målelig, men ikke desto mindre en realitet for langt de fleste). Alligevel har vi, som det tredje, nået en fordobling af det materielle produktionsresultat pr. indbygger.

Ser vi dernæst på, hvordan denne stigning til det dobbelte af den samlede produktion er kommet samfundshusholdningens forskellige

**Sådan fordeltes
den dobbelte
produktion**

poster til gode, er $\frac{3}{8}$ gået umiddelbart til større privat forbrug, yderligere $\frac{1}{8}$ via overførselsindkomster til øget privat forbrug (altså ialt ca. halvdelen til at udvide det private eller *individuelle* forbrug), godt $\frac{1}{8}$ og knapt $\frac{1}{8}$ til udbygning af henholdsvis offentligt forbrug og offentlige investeringer — eller anderledes udtrykt: til udbygning af de goder, vi skaffer os til *fælles* brug via det offentlige — og endeligt $\frac{2}{8}$ (eller $\frac{1}{4}$) til større private investeringer, alt målt i faste 1955-priser. Hertil kommer, at henimod $\frac{1}{2}$ af denne samlede stigning for hele 30-års-perioden *er kommet til alene inden for de sidste 10 år!*

**Men var
60'ernes tempo
fulgt —**

Havde stigningstakten i hele 30-års-perioden været som i det sidste tiår, var resultatet ikke »kun« blevet en 2-dobling, men en $3\frac{1}{4}$ -dobling af produktionen pr. indbygger. Af den samlede produktionsstigning var i så fald — hvis også fordelingen på samfundshusholdningens forskellige poster havde fulgt dette 10-års mønster — påny $\frac{1}{8}$ anvendt på hver af posterne offentligt forbrug og offentlig investering samt $\frac{1}{4}$ til at øge de private investeringer og en smule mindre end halvdelen ville have været til rådighed for øget privat forbrug.

Hvor denne halvdel til større privat forbrug i de 30 års faktiske forløb fordelte sig på »umiddelbare forbrugsmuligheder« og »overførte forbrugsmuligheder« i forholdet 3:1, ville forholdet efter det sidste tiårs mønster imidlertid være 3:2 — altså noget større procentvis andel via overførselsindkomster og noget mindre procentdel umiddelbart fra løn- og erhvervsindkomst.

Men det er nok værd at bemærke, at disse andele så skulle have været taget af et så meget større samlet produktionsforøgelse, at selv den lavere procentdel til posten »umiddelbare forbrugsmuligheder« i reelle goder ville give *mere end dobbelt så meget* som den højere procent af det mindre produktionsresultat — *og det ville have givet plads for et samlet privat forbrugsniveau i slutningen af 60'erne ca. 75 procent højere, end vi nu faktisk nåede* (og et niveau for de private investeringer på det dobbelte).

**At tælle i goder
— eller i penge**

Alt dette er opgjort i reelle goder (»faste priser«). Det vil sige, at vi har set bort fra, at udviklingen også kan ændre forholdet mellem priserne på de forskellige goder, så den *pengemæssige* opgørelse af fordelingen kan se lidt anderledes ud i de enkelte år. Tager vi disse prismæssige forskydninger mellem goderne indbyrdes med i billedet og går ud fra, at også de følger det sidste tiårs mønster, har det især betydning for én post: det offentlige forbrug. Det ville som foran nævnt være steget forholdsvis mere i pris end andre goder og derfor veje tungere til ved en pengemæssig opgørelse efter de nuværende priser.

**Når pengetallene
blænder**

Sagt på en anden måde: hvor udvidelsen af det offentlige forbrug ville lægge beslag på $\frac{1}{8}$ af den *reelle* produktionsfremgang, ville den lægge beslag på henimod $\frac{1}{4}$ af stigningen i *penge*indkomsterne. »Til gengæld« ville vi opnå de *reelle* forøgelse på de andre poster,

som er nævnt foran, med tilsvarende mindre andele af stigningen i pengeindkomsterne.

Dette forhold fremdrages her af to grunde: For det første, fordi det sikkert ville have været de pengemæssige opgørelser, vi havde hæftet os mest ved, hvis denne *tænkte* udvikling, at alle tre tiår var forløbet som det sidste tiår, havde været den virkelige. Og for det andet, fordi det kan sætte følgende i relief: en udvikling som denne tænkte ville i år have givet plads for et privat forbrugsniveau ca. 75 procent over det nuværende faktiske, private (og iøvrigt også offentlige) investeringer på det dobbelte af de nuværende faktiske — *men* den ville på den anden side have betydet, at 50 procent af de samlede pengeindkomster ville have passeret de offentlige budgetter (forbrug, investeringer og overførsler tilsammen) mod nu »kun« 41—42.

Halvdelen via
det offentlige?

Alt dette er nævnt, i k k e for tilbageblikkets skyld, men for at vise, hvad 30 års udvikling kan bringe eller har bragt. Udgangspunktet for denne udvikling var slutningen af 30'erne. Udgangspunktet for de næste 30 års udvikling, der vil bringe os f r e m m o d å r 2 0 0 0, er slutningen af 60'erne.

Et tilbageblik kan vise, hvordan vi valgte, og hvordan vi anvendte og fordelte de muligheder, den forløbne tids udvikling gav os i hænde, på forskellige goder og på forskellige veje til en bedre tilværelse for mennesker.

Den næste
2-3-dobling?

I en programdebat F r e m m o d å r 2 0 0 0 er spørgsmålene: hvordan vil vi anvende og fordele de kommende års muligheder? Hvad vil vi bruge den næste 2-3-dobling af velstanden til — eller ønsker vi i det hele taget at anvende de kommende års muligheder netop til en 2-3-dobling af den materielle velstand? Vil vi foretrække at afstå fra at anvende mulighederne i samme grad som hidtil til materiel fremgang og forøget almindelig velstand, for at vi i stedet kan lægge større vægt på andre sider af den menneskelige trivsel, bedre menneskelige relationer i samfundet, i arbejde og fritid? Det er et par, og kun et par af de hovedspørgsmål, F r e m m o d å r 2 0 0 0 stiller Dem overfor.

1968 — lige så
langt over os
som vi over
stenalderen

Foran er anvendt udtrykket, at udgangen af 1930'erne i henseende til omfanget af det samlede produktionsresultat her i landet ligger midtvejs mellem stenalderen og nu. Allerede i løbet af 1980'ernes sidste halvdel kan produktionsniveauet ligge lige så langt over det nuværende, som det nuværende, d. v. s. den samlede produktion ved udgangen af 1960'erne, ligger over stenalderens, *hvis* de materielle fremgangsmuligheder kommer til os i samme takt som i det seneste tiår, og *hvis* vi vælger at omsætte dem i forøgelse af det materielle produktionsresultat i samme grad, som vi har gjort i 1960'erne.

Disse hvis'er og mulighedernes størrelsesorden illustrerer rækkevidden af de kommende års politiske beslutninger — og dermed også perspektiverne for en programdebat om målsætninger og veje *Frem*

Vi tvinges stadigt
til at vælge

mod år 2000. For vi er selv — bl. a. gennem vor medindflydelse på de politiske beslutninger i samfundet — med til at bestemme både udviklingens tempo, og hvordan de nye muligheder skal fordeles på de forskellige goder, der indgår i menneskers tilværelse og trivsel.

Teoretisk kan vi sætte *alle* de nye muligheder ind på hurtigst muligt at fordoble det materielle produktionsresultat og derigennem forøge vore materielle forbrugsmuligheder. Eller vi kan sætte *alle* de nye muligheder ind på hurtigst muligt at halvere arbejdstiden. Men vi kan ikke sætte alle de nye muligheder ind på det ene og samtidigt opnå det andet også. Det er dette, der tvinger os til at vælge og afveje: hvor meget og hvor hurtigt af det ene — og hvor meget og hvor hurtigt af det andet, det tredje o. s. v.

Ganske det samme, når det gælder fordelingen af det materielle produktionsresultat: hvor meget til øjeblikkeligt forbrug og hvor meget til den videre fremskridtstakt, til forbedring af vor produktionskapacitet i bredeste forstand — hvor meget til øgede individuelle forbrugsmuligheder og hvor meget til fælles anvendelse (afvejningen bliver ikke enklere af, at mere til den fælles anvendelse undertiden kan være forudsætningen for, at vi kan få glæde af de flere private goder: bilen og vejene; en ny teknik og uddannelsen af mennesker, der kan anvende den; øget fritid og »noget at have den i« o. s. v.).

Strømmen
af ny teknik
— mere end
vi kan bruge

Hertil kommer, at den videnskabelige forskningskapacitet i dag er større end nogensinde, og at resultaterne heraf i form af opdagelser, opfindelser, ny teknik, nye måder at producere goder og at løse opgaver på velder frem i en hastigt voksende strøm, men allerede nu har et omfang langt ud over, hvad vi kan nå eller magte at omsætte i praktiske produktionsresultater. Også på dette område tvinges vi derfor til at vælge: hvilke af de næsten utallige nye muligheder vil vi vælge at realisere? Ofte rejser dette valg spørgsmålet: Hvilke muligheder vil vi egentlig anse for fremskridt — og hvilke ikke? Hvem skal afgøre *det* — og hvad skal grundlaget for afgørelsen være?

Hvem skal
vælge?

Et eksempel: et nyt, kæmpemæssigt, interkontinentalt overlydsfly konstrueres. Det kan i en enkelt tur bringe 3—400 passagerer nogle timer hurtigere fra klodens ene side til den anden. Det betyder, at passagererne sparer tid, måske også kommer sikrere frem end før, at trafikkapaciteten på strækningen øges, at fly-selskabet sparer omkostninger pr. passager-kilometer — kanhænde billetprisen endog med tiden kan sættes ned. Er det et fremskridt — også hvis fordelene kun nås på bekostning af øget støjgene for et par millioner mennesker undervejs, deres forbrug af beroligende piller derfor vokser (det giver måske endog basis for fremgang for medicinfabrikker!), deres sygelighed — eller blot deres irritation over for omgivelserne — stiger o. s. v., o. s. v.? Hvem skal afgøre, om indsættelsen af disse fly er fremskridt: teknikerne, producenterne, der selvsagt gerne ser deres vældige forskningsindsats og investeringer belønnet,

**Når fordele og
ulempes rammer
forskellige**

fly-selskaberne, der gerne ser deres transportkapacitet og konkurrenceevne forbedret, flypassagererne eller andre?

Et andet eksempel: en fabrik midt i en by tager en ny produktion op. Den står over for valget mellem to produktionsmetoder, hvoraf den ene driftsøkonomisk er klart bedre for fabrikken end den anden, men til gengæld giver røg og stank til gene for et nærliggende boligkvarter, uden at det dog er i en grad, så det efter de gældende regler kan forbydes. Hensynet til konkurrencen (og dermed til at sikre beskæftigelsen på fabrikken) tilsiger fabrikken at vælge den osende metode, og virkningerne af osen tælles ikke på driftsregnskabet.

Eksemplerne har det tilfælles, at de illustrerer omkostningerne for omgivelserne ved forureningen. Der kunne findes adskillige andre eksempler, hvor omkostningerne (i bred forstand) ved én produktionsmetode i forhold til en anden fordeles forskelligt mellem den besluttende part og omgivelserne — og for den sags skyld også fordelene — og at netop fordelingen frem for den samlede afvejning af omkostninger over for fordele afgør valget.

Fra en liberal tankegang er det nærliggende at henvise til konkurrencen som hjælpemidlet i sorteringen af de mange enkeltmuligheder. Ud fra f. eks. socialistisk tankegang har det vist sig lige så nærliggende at henvise til konkurrencen som årsagen i snart sagt ethvert tilfælde, hvor et resultat kan kritiseres.

**Konkurrencens
rammer**

Det er nok rigtigt, at sorteringen af muligheder tidligere, da disse muligheder dukkede op i mere adstadigt tempo og hver for sig var af mere begrænset rækkevidde, bedre svarede til de rammer og det grundlag, samfundet havde afstukket for den økonomiske konkurrence.

For den økonomiske konkurrence er ikke og har aldrig i noget samfund været uden grænser, uden rammer eller uden et grundlag for sine afvejninger, præget af fællesskabets politiske beslutninger og dets værdinormer, herunder også etiske regler. Konkurrencen er et middel, et redskab, og som sådant ikke afgrænset til økonomiske områder hverken i henseende til sine virkefelter eller sine virkemidler. Den er et middel, der formidler — som det udtrykkes i det økonomiske afsnit af oplægget Frem mod år 2000 — »et samspil mellem millioner af menneskers individuelle beslutninger om at arbejde, spare, investere og forbruge« og i så henseende et middel »med en enestående effektivitet«.

**Aldrig uden
grænser**

Konkurrencen er ikke uden grænser. Forlængst har lovgivningsmagten i hvert fald i princippet afskaffet køller, knive og kanoner som midler i de enkelte borgers indbyrdes konkurrence, men i vort samfund sætter lovgivningen i virkeligheden ret detaljerede regler og grænser for konkurrencens virke. Det gælder også i henseende til de områder, hvor vi bruger konkurrencen — i hvert fald i dens traditionelle form på pris og kvalitet. Således har vi i vidt omfang afstået fra at anvende konkurrencen i tilvejebringelsen af formidlingen af de goder, vi skaffer os via det offentlige. Både på disse og på andre af de store og voksende tjenesteydelsesområder kan det meget

**Samfundet
præger
lodderne**

vel blive et problem, hvordan konkurrencevilkår kan tilpasses, så de også her kan sikre forbrugerne den pris- og kvalitetskontrol, som konkurrencen betyder på de fleste vareområder.

Samfundet og lovgivningen præger i vidt omfang de lodder, som indgår på konkurrencens vægtskåle. Når eksemplerne foran antyder, at konkurrencens afvejninger kan komme til resultater, der ikke nødvendigvis stemmer overens med det, man ud fra et bredere vurderingsgrundlag ville anse for hensigtsmæssigt, behøver fejlen ikke at ligge i konkurrencen, men snarere deri, at offentlige instanser kan have præget lodderne til konkurrencens afvejninger forkert. Snarere end at benytte konkurrencen som sydebuk for det offentlige svigten kunne man for disse og tilsvarende eksempler overveje, hvordan de relevante fordele og omkostninger bedre kunne bringes ind i beslutningsgrundlaget. At forkaste konkurrencen som redskab for samspillet mellem millioner af individuelle beslutninger løser intet problem, men efterlader blot spørgsmålet om en anden mekanik for beslutningsprocessen.

Når der her er gjort så meget ud af konkurrencens virke og væsen, er det, fordi dette spørgsmål spiller en vis rolle i den mere principielle debat mellem liberale og andre, og fordi der ikke er nogen naturgiven modsætning mellem at bruge konkurrencen som et redskab i samfundet og at have et stærkt samfund, som løser de fælles opgaver. Tværtimod, et sæt af de fælles opgaver er netop at sikre konkurrencens frihed og sætte dens grænser.

**Det, der
kan måles**

Alt dette har umiddelbart drejet sig mest om tilværelsens materielle sider, om produktionens størrelse, om velstandens udvikling o. s. v. Det kan naturligvis skyldes, at den materielle udvikling lettest lader sig måle og gøre op, og at den materielle udvikling i højere grad er genstand for offentlig indsats og dermed politiske beslutninger og stillingtagen, medens det på tværs af næsten alle politiske retninger i højere grad er en målsætning, at menneskers udfoldelse, kulturelt og i andre henseender, inden for disse materielle rammer skal være så frie for den enkelte som muligt.

**Ikke rationalisere
det irrationelle,
men sikre det
plads**

Det er et synspunkt som dette sidste, der også kommer til udtryk i, at en liberal kulturpolitik sigte »ikke skal være at rationalisere det irrationelle, men at sikre plads for det irrationelle«. Det er ligeledes et synspunkt som dette, der kommer til udtryk i, at et kirkeministeriums funktion i første række vedrører den ydre, organisatoriske, materielle side af kirkens virke og i meget begrænset omfang dens indre, menneskelige og forkyndelsesmæssige sider, eller i, at socialpolitikken sigte er at sikre mennesker et materielt grundlag for tilværelsen, når det materielle grundlag for indkomsterhvervelsen iøvrigt svigter, men ikke at foreskrive, hvordan de skal anvende dette grundlag — ej heller et grundlag, der kun sikrer det materielle eksistensminimum, men også giver plads for menneskelig udfoldelse.

Hvor rigtig delingen mellem de ydre materielle rammer og det indre menneskelige indhold end kan være, er *risikoen* ved denne

**Effektivitet
på kortere eller
længere sigt**

deling, at den trækker et skel dybere og mere håndfast i politisk tankegang end svarende til virkeligheden. Mennesket er ikke ét væsen i arbejde og et helt andet, når det skal »trives« eller være »kulturelt«. Menneskets tilværelse eller et samfunds kan ikke deles op som et bogholderi i en produktionsside, en kreditside for alt det materielle, med sit sæt af regler og hensyn og med alt »det andet« henvist alene til en anvendelsesside, en debetside, med et helt andet sæt regler og hensyn.

Det har vel tidligere været sådan, at manglen på elementære goder i samfundet har gjort det nødvendigt at tillægge den mere kortsigtede produktionseffektivitet og forøgelsen af det materielle produktionsresultat en dominerende vægt. Da var forskellen mellem effektivitet på kortere og på længere sigt vel også mindre end i dag, hvor valget f. eks. mellem produktioner og mellem vore bysamfunds hele udformning er videre og med større forskelle i deres konsekvenser for vore omgivelser og menneskers trivsel.

Følgende to citater illustrerer derfor mindre en modsætning end en udvikling i den virkelighed, liberal politik stilles overfor i det moderne samfund. Først fra *Venstres program af 1963*:

»Den økonomiske politik skal tjene fremgangen i produktion og dermed velstand for alle i samfundet.

Den tekniske og økonomiske udvikling har givet mennesket muligheder i hænde som aldrig før for at skabe et samfund i frihed og velstand. Men det er det enkelte menneskes virkelyst, initiativ og stræben efter fremskridt, der alene kan sikre mulighedernes udnyttelse og virkeliggørelsen af dette samfund.«

Heroverfor et synspunkt, som udtrykkes såvel i det kulturpolitiske som det økonomiske afsnit af *Frem mod år 2000*:

**Fra knaphed
til trivsel**

»Med samfundets videre udvikling og med den gradvis opnåede bedre dækning af elementære materielle behov bliver det stadigt vigtigere at fastslå, at grundlaget for velstand og trivsel *ikke kun* måles ved nationalproduktets størrelse, *men også* ved de vilkår, som herved bydes mennesker for at trives i arbejde og fritid — *ikke kun* ved det øjeblikkelige materielle udkomme, *men også* ved dets konsekvenser for det miljø og de rammer for udfoldelse, som i fremtiden kan blive os selv og vore børn til del — *ikke kun* ved omfanget af individuelle forbrugsmuligheder, *men også* ved bedre løsning af de fælles opgaver og større tryghed i tilværelsen — *ikke kun* i de produktionsmuligheder, vi faktisk udnytter, *men også* i dem, vi har råd til at afstå fra til fordel for øgede rekreative muligheder og stærkere miljø- og trivselshensyn såvel i produktion og beskæftigelse som i valget mellem, hvilke af den moderne tekniks mangfoldige tilbud, der skal realiseres.«

For oplysninger om ophavsret og brugerrettigheder, se venligst www.kb.dk

For information on copyright and user rights, please consult www.kb.dk